

LBRIS

We know
books

COMTE

Un gânditor pozitiv

Cristina Redaelli

Un gânditor sistematic	9
Viață, opere și context: o existență frământată	13
Studiile la École Polytechnique și turbulențele revoluționare	13
Publicații (nefericite) și iubiri (încheiate)	17
Ultima dragoste și ultimul Comte	25
Doctrina științei: „știința ca previziune, previziunea ca acțiune“	31
Ce este pozitivismul?	31
<i>Elogiu adus clarității</i>	38
Metoda de cercetare	40
<i>Optimism și dezamăgire: costuri și beneficii ale progresului tehnico-științific</i>	51
Oameni de știință și gânditori, bucurii și dureri	53
<i>Observatori hărțuiți</i>	58
<i>Comte și Euclid</i>	60
Filosofia istoriei: legea celor trei stadii	63
Chestiuni preliminare: Europa în criză	63
Modalitățile devenirii istorice	71
<i>Lumini pozitive?</i>	75
Legea celor trei stadii	76
Puncte problematice și atenționări critice preventive	80

Un spirit ordonat: enciclopedia științelor	85
Introducere în subiect: de ce să ne ocupăm de el?	85
Clasificarea	89
Culmea piramidei: sociologia	92
<i>Irezistibila matematică</i>	102
Societate pozitivă și libertate de gândire	104
<i>La originile filosofiei: uimire și dezamăgire</i>	107
Religia pozitivă: cultul umanității	109
Obiectul credinței și norma de conduită	109
<i>Din leagăn în mormânt: cele nouă taine pozitiviste</i>	115
Ierarhii	116
<i>Calendare fără Dumnezeu</i>	119
Concluzie	121
<i>Opere principale</i>	129
<i>Cronologie</i>	133
<i>Indice de nume și termeni</i>	139

Un gânditor sistematic

Comte este un gânditor sistematic: îndrăgește sinteza, apreciază ordinea (cu atât mai mult dacă este ierarhică) și mai cu seamă îndrăgește sistemele, modele teoretice solide care printr-o singură lege explică orice lucru și orice gând. A readuce întreaga realitate, sub toate manifestările ei multiple și diferite, la un singur principiu explicativ este un proiect ambițios. Dar este oare cu adevărat realizabil? Problema rămâne deschisă.

Există unii filosofi care pleacă de la diferențe și alții care fac tot posibilul să le elimine. Cei din urmă îi acuză pe primii că nu surprind unitatea realului, primii îi acuză pe cei din urmă că o inventează. Este o temă clasică a filosofiei: existența este una singură, sau multiplă? Probabil ambele.

Pentru Comte este în primul rând unitate: realitatea e una singură și una singură e istoria ei, filosoful are datoria să descopere legea de dezvoltare și să o comunice omenirii (care nu așteaptă altceva). Este o datorie urgentă, deoarece omenirea, sau cel puțin societatea europeană de la începutul secolului al XIX-lea (care, de fapt, este singura parte a omenirii de care este interesat Comte), se îndreaptă spre o eră nouă și este bine să o facă în mod conștient și, lucru infinit mai relevant, în ordine.

LBRIS

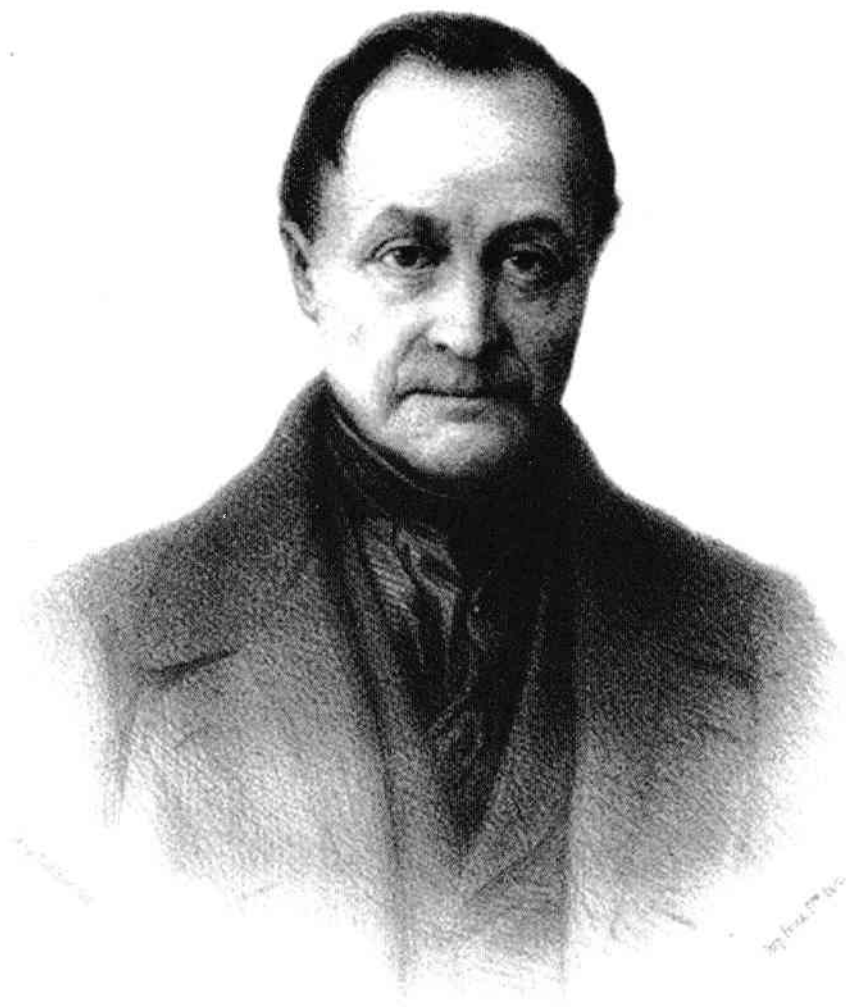
We know
books

Noua eră este cea deschisă de pozitivism, o mișcare filosofică și culturală care apare în Franța la începutul secolului al XIX-lea, odată cu Comte al nostru, aflat orgolios pe podiumul părinților fondatori, și se răspândește apoi, pe parcursul secolului, în Anglia, Italia și Germania. Așadar, oare din dezvoltarea unei gândiri filosofice va trebui să apară noua societate europeană? Deducție îndrăzneată. Totuși, inevitabilă, spune Comte. Societatea umană se naște din acordul minților care împărtășesc opinii și credințe, rezultă că pentru a reorganiza societatea este nevoie în primul rând să se reorganizeze cunoașterea pe care aceasta se bazează. Și exact acesta este primul punct pe agenda proiectului pozitivist: o nouă cunoaștere, organică și sistematică, una care să unifice și să coordoneze rezultatele fiecărei discipline în parte și care să ancoreze cunoașterea umană de o observație riguroasă a faptelor. Apoi, prin intermediul noii științe pozitivistice, va fi posibil să se construiască și o societate nouă, material clădită de progresul tehnic industrial, cultural, condusă de rațiunea științifică și de o religie nouă a omenirii, căreia Comte i-a identificat pontiful suprem: el însuși.

LEBRIS

Un gânditor sistematic

We know
books

Auguste Comte

Viață, opere și context: o existență frământată

Studiile la École Polytechnique și turbulențele revoluționare

Iată-ne pe 19 ianuarie 1798: la Montpellier, unde au loc faptele pe care dorim să le povestim, aproape nimeni nu-i mai spune așa. La vremea aceea, în Franța, luna ianuarie e numită Nîngătorul, sau cel mult Ploiosul dacă ne aflăm la sfârșitul lunii, numărarea zilelor a fost revăzută și cea a anilor complet schimbată. Rezultatul: este 30 Nins al anului VI¹.

¹ Vremurile sunt ale Revoluției Franceze – și la fel organizarea timpului. Calendarul gregorian cu toți sfinții săi foarte creștini, sărbătorile religioase și acea idee bizară de a număra anii de la nașterea lui Hristos sigur nu puteau măsura adecvat timpul revoluționar. Timpul revoluționar are o cu totul altă semnificație. Laic, conceput pe sistemul zecimal și bazat pe știința modernă, noul timp începe odată cu proclamarea Republicii (22 septembrie 1792), narează înșurubirea anotimpurilor și a activităților agricole, celebrează zilele și pe martirii revoluției.

LBRIS

We know
books

În această zi, printre diferitele lucruri importante care, fără îndoială, se vor fi întâmplat, se produce și acesta: la Montpellier se naște Auguste Comte. Cu intelect precoce de matematician, tânărul Auguste frecventează liceul din oraș, unde începe să aibă unele îndoieli cu privire la credința catolică și să îmbrățișeze idei liberale și revoluționare, dezorientându-și familia, eminentamente catolică și monarhistă.

În 1814 intră la École Polytechnique: primul la examenul de admitere susținut cu un an înainte. Sunt ani fericiți, însă durează puțin și, în 1816, Comte trebuie să părăsească institutul. Dacă nu ar fi fost în fruntea unei revolte a studenților împotriva unui profesor, silind astfel autoritățile guvernamentale să închidă (temporar) École, poate ar fi putut rămâne ceva mai mult. Dar Comte nu pare să se îngrijoreze prea mult, ba chiar i se pare o ocazie bună să schimbe aerul și, după o ședere scurtă la Montpellier, se hotărăște să plece la Paris. Părinții, care s-au bucurat că fiul lor a abandonat studiile cel puțin tot atât cât le-au plăcut declarațiile sale republicane, decid să-i taie orice subvenție. Situația a devenit dintr-odată ceva mai puțin distractivă. Pe de altă parte, Comte nu este singurul care trăiește o fază incertă: întreaga Franță, în ultima vreme, trece printr-o fază de mare neliniște.

În 1789 izbucnește revoluția și din clipa aceea se schimbă totul. Sunt timpuri de mari frământări și de luptă feroce, de schimbări rapide și de cotituri radicale. În decurs de câțiva ani Franța devine o republică, religia catolică – o superstiție, teroarea – ordinea zilei. Să-ți pierzi capul, nu alta. N-apucă măcar să se obișnuiască și Franța este lovită de un nou uragan: Napoleon. Este un uragan care trece curând granițele franceze și lovește întreaga Europă.

În 1796, tânărul Napoleon este general în fruntea armatei din Italia și în 1804 ajunge să fie încoronat împărat la Notre-Dame (sau, mai curând, să-i ia coroana papei ca să se încoroneze singur). În 1810, Imperiul Francez controlează jumătate de Europă. Europa răsplătește prompt favoarea făcând front comun împotriva noului tiran: mai întâi Napoleon este învins, apoi exilat, deci încă o dată învins, și, în cele din urmă, exilat ceva mai departe.²

În Franța revine monarhia de Bourbon, iar în Europa se instaurează vechea ordine. Cel puțin pentru ceva vreme. Este perioada Restaurației: între noiembrie 1814 și iunie 1815 puterile europene se adună la Viena, să conceapă o nouă ordine post-revoluționară.³ Mai întâi guvernele prezente decid că Revoluția Franceză nu și-au dorit-o și cu atât mai puțin au vrut maniile hegemonice ale lui Napoleon. Cum să se acționeze?

„Să se restaureze“ (cel puțin în parte) situația de dinaintea tumultului revoluționar: suveranii legitimi trebuie să revină pe tronurile lor, trebuie restabilită ordinea ierarhică și trebuie în mod absolut garantate (militar) echilibrul și păstrarea noii hărți geopolitice a Europei. Desigur, toate acele proteste privitoare la egalitatea între oameni și la libertatea popoarelor trebuie să înceteze. Popoarele par să îi aprecieze mult mai mult, și nu

² Napoleon este înfrânt de a șasea coaliție anti-franceză (Anglia, Rusia, Prusia, Austria și Suedia) întâi la Leipzig în 1813 și apoi la Arcis-sur-Aube în 1814. Din exilul în insula Elba revine înarmat în primăvara următoare: exact cât pentru un marș, Armata napoleoniană este din nou învinsă de coaliția anti-franceză (și de vremea urâtă) la Waterloo în 1815. Rezultatul: din nou în exil. Însă de data asta puterile consideră că o insulă aflată la o aruncătură de băț de Cannes și la câțiva pași depărtare de Paris ar putea să nu fie alegerea potrivită. O insuliță pierdută în mijlocul Atlanticului pare o destinație mai pe măsură: Napoleon este exilat pe Sfânta Elena și rămâne aici până la moarte (5 mai 1821).

³ La Congresul de la Viena participă Rusia, Austria, Prusia, Anglia și, printr-o mișcare diplomatică abilă, Franța, considerată la rândul ei victimă a valului napoleonian.

EBRIS

We know
books

întârzie să-și manifeste aprobarea pentru această operațiune: Europa renaște.

Între 1820-1821 izbucnesc mișcări de revoltă împotriva guvernelor restaurate în Spania, în sudul Italiei, în Piemont, în Grecia și în Rusia; între 1830-1831, un al doilea val revoluționar pleacă din epicentrul francez (mai bine zis parizian) spre Belgia, Elveția, Polonia și din nou Italia; în 1848, „primăvara popoarelor“ inundă toată Europa. Nu toate aceste mișcări sunt un succes total (din contră, succesul e mai curând rar), dar, în esență, vremea restaurației s-a încheiat.

Ca să spunem adevărul, în momentul în care l-am lăsat mai sus pe Comte, tocmai a început. Ne aflăm încă în 1816: parabola napoleoniană s-a încheiat de curând și părțile implicate nu sunt încă tocmai bine definite, totuși Comte a înțeles că niciuna nu i se potrivește. Pe de o parte, reacționarii încearcă să restaureze o ordine de-acum depășită, aceeași care a provocat criza revoluționară, pe de altă parte, anarhiștii refuză orice ordine, ferm decisi să distrugă totul, fără să reclădească nimic. Ideea de ordine a celor dintâi și ideea de progres a celor din urmă sunt divizate și opuse și lupta continuă între spiritul conservator și cel revoluționar împiedică depășirea crizei. Suntem într-un *impas*. E nevoie de un nou plan decisiv.

Comte are un sentiment foarte acut despre criza din epoca lui și va elabora o analiză detaliată, specificând felul în care (după părerea lui) ar putea fi depășită. Însă despre acest lucru vom vorbi în următoarele capitole, acum trebuie să revenim la vicisitudinile tânărului Auguste în lupta sa cu incertitudinile profesionale și cu restricțiile economice.

LBRIS

We know
books**Publicații (nefericite) și iubiri (încheiate)**

Comte este fără domiciliu stabil și cu finanțele la zero. Deci, ce să facă? La urma urmei, și Auguste al nostru poate încă să conteze pe vreun mijloc de trai; pentru început, dispune de o rețea bine hrănită de neuroni excelent finisați de doi ani petrecuți la Polytechnique. Problemă rezolvată: lecții private de matematică. Meditațiile însă nu țin mult, în decurs de un an Comte reușește să găsească o slujbă care, fără îndoială, îl satisface mai mult: devine secretarul lui Saint-Simon. Cine este acesta? Unii îl consideră fondatorul socialismului francez, alții preferă să-l recunoască drept părinte al socialismului utopic, iar alții ajung chiar să-l numească inițiator al pozitivismului social. Și mai este și conte. Un intelect cu titulatură. Foarte elegant. Spre deosebire de realitatea istorică și de ierarhia care o susține: atât de grosolană și absolut lipsită de sens. Cu siguranță prea puțin elegantă. Societatea, consideră Saint-Simon, nu mai poate fi condusă de o clasă de „trântori inapți”: monarhi, nobili și burghezi, dar și preoții și militarii și-au pierdut de-acum orice funcție socială. Cei care muncesc, „de la simplul muncitor la cel mai bogat industriaș, până la inginerul cel mai luminat”, sunt aceia care produc avuția unei societăți, prin urmare, ei sunt cei care trebuie să o conducă.

Dacă din Franța, dintr-odată, ar dispărea cei trei mii de indivizi care acum exercită puterea, nu s-ar întâmpla absolut nimic, fiindcă ei ar putea fi ușor înlocuiți. În schimb, dacă ar lipsi cei treizeci de mii de meșteșugari, de oameni de știință și de întreprinzători mai capabili și mai experimentați, sugrumarea țării

LEBRIS

We know
books

ar fi inevitabilă și Franța ar deveni o națiune de rang secund.⁴

Henri de Saint-Simon.

E nevoie de un sistem de gândire și de putere nou, care să fie funcțional și echitabil. Ideea e să se reorganizeze societatea pe baza științei moderne și a muncii industriale: creiere strălucite la vârful ierarhiei, planificare a producției, distribuție a produselor în funcție de munca depusă, toți oamenii sunt ca frații, violența nu mai este necesară, orice acțiune este bună și de bun-simț. Obișnuitele perceptive cunoscute. Orice filosof care se respectă

simte nevoia să propună o combinație personală a acestora. Aceasta este cea a lui Saint-Simon (sau măcar este o selecție sumară). Și Comte al nostru se va îngriji să o elaboreze pe a sa. În acest scop, colaborarea dintre cei doi joacă un rol important, în ceea ce privește atât punctele de acord, cât și motivele de critică. Între tânărul Auguste și Saint-Simon, care avea de acum șaiszeci de ani, se stabilește o legătură intelectuală intimă. Nu mult mai târziu, Comte va declara că întâlnirea sa cu Saint-Simon a fost o greșeală iremediabilă. Filosofii sunt creaturi volubile.

⁴ Saint-Simon, *L'organisateur*

LBRIS

We know
books

Să vedem ce s-a întâmplat între cei doi. Mai ales în opinia celorlalți filosofi. Părea că totul mergea cât se poate de bine, Saint-Simon găsisse un secretar foarte eficient, iar Comte, un maestru demn de apreciat; însă, într-o zi de primăvară a anului 1824, se publică versiunea definitivă a *Catehismului industriștilor* de Saint-Simon. În această operă se află și un mic capitol grațios intitulat *Sistem de politică pozitivă*, elaborat tocmai de Auguste al nostru. Comte își vânduse lucrarea maestrului și Saint-Simon o publicase în cadrul operei sale fără să specifice numele autorului, adică Auguste Comte. Acesta din urmă nu primește lovitura cu foarte multă serenitate. Recunoașterea (publică) a proprietății intelectuale este o chestiune la care filosofii sunt deosebit de sensibili. În *Sistem de politică pozitivă*, Saint-Simon vede ultima parte a industrialismului lui Saint-Simon, în timp ce Comte vede prima parte a pozitivismului lui Comte. Izbucnește conflictul. Ceea ce era un schimb profitabil cu un intelect fin devine o „prietenie funestă” cu un „arlecchin depravat”. Atât și nimic mai mult. Dacă nu mai vrea să audă vorbindu-se despre Saint-Simon, tânărul Comte va trebui să-și găsească altceva de muncă. Muncă, muncă și iar muncă: e posibil să existe și altceva la care să te gândești? Sigur că da.

De-acum Comte are 27 de ani: e timpul să se așeze la casa lui. Fericita e Caroline Massin, o fostă prostituată pe care o cunoscuse cu patru ani în urmă. Comte era probabil unul dintre clienții ei. Pe 19 februarie 1825 are loc nunta. Dar să lăsăm cuvintelor delicate și impresionate ale lui Comte descrierea veselului eveniment: „singura greșeală cu adevărat gravă din viața mea”. Tânăra Caroline se arată de la început dezinvoltă în conceperea fidelității conjugale și la un an de la căsătorie este deja în altă parte. Bietul Auguste se dedică muncii: în 1826 începe lecțiile publice (în apartamentul său) predând *Cursul de filosofie pozitivă*, însă